

МИРОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ РПЦ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ (1992-2012 рр.)

У статті простежується місце та роль Руської православної церкви у миротворчій сфері на пострадянському просторі. Автор доходить висновку, що ініціативи РПЦ переслідують як церковні, так і політичні інтереси, які відповідають основним інтересам Російської Федерації у даному регіоні. Досвід миротворчої діяльності Руської православної церкви на пострадянському просторі підтверджує, що РПЦ діє в умовах глобалізації як важливий актор сучасних міжнародних відносин

Ключові слова: Руська Православна Церква, міжнародні відносини, Російська Федерація, релігія і політика, пострадянський простір, локальні конфлікти.

В статье прослеживается место и роль Русской православной церкви в миротворческой сфере на постсоветском пространстве. Автор приходит к выводу, что инициативы РПЦ преследуют как церковные, так и политические интересы, которые соответствуют основным интересам Российской Федерации в данном регионе. Опыт миротворческой деятельности Русской православной церкви на постсоветском пространстве подтверждает, что РПЦ действует в условиях глобализации как важный актер современных международных отношений

Ключевые слова: Русская Православная Церковь, международные отношения, Российская Федерация, религия и политика, постсоветское пространство, локальные конфликты.

In article the place and role of the Russian Orthodox Church in the field of peacekeeping in the post-soviet space is revealed. The author concludes that initiatives ROC persecuted as religious and political interests that are consistent with the interests of the Russian Federation in the region. Experience peacekeeping Russian Orthodox Church in the post confirms that the ROC has in globalizing as an important actor of contemporary international relations.

Keywords: Russian Orthodox Church, international relations, Russian Federation, religion and politics, post-soviet space, local conflicts.

Після розпаду СРСР у 1991 р. на політичній мапі світу з'явилося 14 нових державних утворень становлення яких, як самостійних суб'єктів політики, не завжди проходило у мирній і спокійній атмосфері. В окремих регіонах у відносинах між колишніми радянськими республіками виникали конфлікти, які тривають і дотепер, а на теренах окремих держав поширилися сепаратистські рухи, що закликали до мирного, а інколи й силового відокремлення й усамостійнення. Усі ці фактори призводили до збройних конфліктів, кровопролиття та посилення напруження у тому чи іншому регіоні, серед яких необхідно відзначити молдавсько-придністровський конфлікт, чеченський, абхазський і південно-осетинський сепаратизм, проблема Нагірного Карабаху тощо.

Подібна напруженість у рамках СНД викликала необхідність умиротворення всіх учасників конфлікту, де посередницьку роль взяла на себе Руська православна церква, яка на сьогодні є одним із інструментів сучасної дипломатії Російської Федерації. Вона має досить сталі традиції ведення миротворчої

дипломатії, яка особливо активізувалася після укладання конкордату з Й. Сталіним у 1943 р., просуваючи на міжнародній арені бренд СРСР як всесвітнього борця за мир. На сучасному етапі *миротворчість* – участь вищих ієрархів РПЦ у згладженні чи врегулюванні локальних конфліктів, у тому числі й на пострадянському просторі – є одним із провідних завдань РПЦ у міжнародному житті [1].

На сьогодні питання зовнішньополітичної діяльності РПЦ, у тому числі й у галузі миротворчості, залишається поза увагою дослідників. Роботи, присвячені зазначеному питанню можна перелічити по пальцях однієї руки, і лише окремі з них мають не узагальнюючий [2], а предметно окреслений характер [3]. Оскільки даному питанню приділяється недостатньо уваги, це й спонукало автора до написання даної статті.

У своїй доповіді «Релігія і дипломатія» митрополит Смоленський і Калінінградський Кирил, що очолював Відділ зовнішньоцерковних зв'язів, своєрідне МЗС Московського патріархату РПЦ, зазначав: «Відомі

конфлікти в Абхазії, Нагірному Карабаху, Молдові, Таджикистані постійно перебувають у полі нашого зору. Тому що за всіма цими конфліктами ніби передбачається присутність релігійного чинника. З самого початку, з 1992 року, ми прагнули сприяти тому, щоб релігійний фактор був начисто виключений у разі виникнення міжнародного протистояння на просторі колишнього СРСР. Перш за все тому, що за своєю природою релігійні емоції дуже сильні. Якщо вони будуть привнесені у вогонь конфлікту, то він здатний спалахнути з неймовірною силою» [4].

Одним із перших конфліктів, де патріархія прийняла участь у переговорному процесі як миротворець-посередник, є проблема Нагірного Карабаху. Починаючи з листопада 1993 року переговори, що проводилися між головою мусульман Закавказзя і Верховним патріархом і католиком всіх вірмен, стали проходити за посередництва Патріарха РПЦ.

Перша загальна зустріч відбулася 17 листопада 1993 р. у Свято-Даниловому монастирі, учасники якої закликали зупинити кровопролиття без усяких умов і прийняли звернення до засобів масової інформації, в якому просили знищувати, а не створювати образ ворога.

Через півроку, 15 квітня 1994 р., у Москві пройшла друга зустріч духовних лідерів Росії, Азербайджану і Вірменії. На ній було висунуто побажання про зустріч президентів протиборчих країн. «Нехай два лідери потиснуть один одному руки, спонукаючи свої народи припинити ворожнечу і разом творити міцний мир, запорукою якого має стати прагнення до справедливого вирішення існуючих проблем. Віримо, що така зустріч стала б зрозумілим усім людям символом повернення на шлях миру», – йшлося у спільному зверненні, направленому президентам Левону Тер-Петросяну, Гейдару Алієву і Борису Єльцину [5].

5 травня 1994 р. за посередництва Росії, Киргизії і Міжпарламентської асамблеї СНД Азербайджан, Нагірний Карабах і Вірменія підписали протокол про припинення військових дій з 12 травня 1994 р. Це перемир'я дотримується й досі.

Згодом духовні лідери Азербайджану, Вірменії та Росії зустрічалися ще двічі – у 2000 і 2003 рр. Причому остання зустріч пройшла за участю предстоятеля Грузинської православної церкви Святійшого і Блаженнішого Католика-Патріарха всієї Грузії.

У підсумкових документах цих зустрічей відзначалося задоволення досягнутим перемир'ям і висловлювалася надія на швидке завершення процесу обміну полоненими. Тоді ж було сказано і про істинних винуватців карабаської трагедії – радянських партійних лідерів. Саме вони заклали фундамент майбутніх конфліктів, вільно і провокаційно провівши кордони національних утворень.

У 2010 р. патріарх Кирил відвідав Вірменію з триденним візитом (16-18 березня), де зустрівся з вищим керівництвом держави, викладачами і студентами Єреванського державного університету тощо. Під час цього візиту патріарх відзначив, що «Руська православна церква продовжить миротворчі зусилля, у тому числі з урегулювання проблеми Нагірного Карабаху... Там, де страждають наші брати

і сестри, і є небезпека кровопролиття, туди йдуть Церкви зі своїм миротворчим посланням... Церква не повинна зв'язувати своє миротворче послання з жодними політичними, прагматичними цілями». За словами патріарха, він щасливий, що глава Вірменської апостольської церкви Гарегін Другий і духовний лідер мусульман Азербайджану Аллахшукюр Паша-Заде поділяють ці погляди. «Якщо нам нашу релігійну енергію вдасться передати політикам і громадськості, я глибоко переконаний у мирному та справедливому вирішенні всіх питань, включаючи проблему Нагірного Карабаху», – підкреслив патріарх Кирил [6].

У результаті завдяки активним миротворчим зусиллям Руської православної церкви її авторитет у регіоні помітно зріс, що дозволило, зокрема, створити у 1998 р. Бакинсько-Прикаспійську єпархію. Важливо відзначити, що православне населення Азербайджану і Вірменії не піддавалося ніяким переслідуванням і досі відчуває себе цілком комфортно. Також «православна дипломатія» відіграла важливу роль у зближенні Росії й Азербайджану. Лідер мусульман Азербайджану шейх-уль-іслам Аллахшукюр Паша-заде нагороджений вищими орденами РПЦ, а керуючий Бакинсько-Прикаспійською єпархією єпископ Олександр (Іщеїн) удостоєний всіх вищих нагород Азербайджанської республіки. Патріарх Алексій II двічі – у 2001 і 2005 рр. – відвідував Баку, де при серйозній підтримці місцевої влади було побудовано кафедральний Мироносицький собор, в Єревані патріарх Кирил заклав у 2010 р. новий храм РПЦ. Отже, Московська патріархія не лише відіграла значну роль у мирному врегулюванні, а й значно розширила свій вплив у кавказькому регіоні.

Іншим конфліктом, який опинився у центрі уваги миротворчих прагнень РПЦ, стала «чеченська проблема». Відділ зовнішніх церковних зв'язків Московської патріархії, у рамках миротворчої діяльності «виконуючи миротворчий і милосердний обов'язок», з перших днів конфлікту брав участь у процесі примирення у Чечні, перебуваючи у контакті з представниками російської федеральної влади, влади Чеченської республіки і різних частин чеченського суспільства. Гуманітарна місія, спільно організована РПЦ і міжнародними християнськими організаціями, вела роботу в регіоні північнокавказького конфлікту. Необхідно відзначити, що співробітники місії неодноразово піддавалися збройним нападам, а протоієрей Сергій Жигулін, який очолював у Відділі даний напрямок, і священник Анатолій Чистоусов, настоятель грозненського храму святого Архангела Михаїла, тривалий час знаходилися в заручниках у бойовиків (протоієрей А. Чистоусов замордований бойовиками у 1996 р.) [7]. У 1998 році православна місія з примирення згорнула свою роботу, але на початку XXI ст. діяльність місії поступово почала відновлюватися [8].

Головною миротворчою заслугою РПЦ вважається те, що патріархія виступила проти релігійної інтерпретації чеченського конфлікту, що загрожувало оголошенням «священної війни». Митрополит Кирил так описував ці кроки до умиротворення: «Ми тоді не просто відмежувалися від релігійного екстремізму, але

зробили це спільно з чеченським муфтієм. На жаль, заявлена позиція йому дорого обійшлася, він був знятий з усіх посад, однак головне на той момент було зроблено: патріарх і муфтії спільно свідчили про те, що чеченський конфлікт не є релігійним за своєю причиною і рушійними силами. На підставі тодішньої декларації згодом було зроблено кілька офіційних заяв Священного Синоду, і це допомогло остудити гарячі голови, різко виступивши проти ідеї «відплати невірним» [9].

Значна роль РПЦ в умиротворенні російсько-грузинського конфлікту у серпні 2008 року. З самого початку військових дій у Південній Осетії Руська православна церква зайняла принципову позицію, націлену на мирне врегулювання конфлікту. Заклик припинити кровопролиття і сісти за стіл переговорів «у ході яких поважалися б традиції, погляди і сподівання грузинського й осетинського народів», став головним змістом заяви Святішого Патріарха Алексія II від 8 серпня 2008 року, в якому він заявив про готовність Московського патріархату об'єднати зусилля з Грузинською церквою для сприяння досягненню миру.

21 серпня 2008 р. відбулася зустріч патріарха Алексія II з Надзвичайним і Повноважним послом США у Росії Джоном Байерлі, у ході якої предстоятель РПЦ підтримав проведення міжнародної дискусії під егідою ООН, ЄС і ОБСЄ з питань забезпечення міцної безпеки у зонах конфлікту, яка почалася 15 жовтня у Женеві. Патріарх у своєму слові підкреслив, що тільки чесний і відкритий діалог на рівноправній основі за участю всіх сторін конфлікту в Південній Осетії й Абхазії є необхідною умовою якнайшвидшого досягнення миру і стабільності на Кавказі. Він також запевнив свого співрозмовника, що Руська церква готова зробити всі необхідні посередницькі зусилля щодо умиротворення ситуації на Кавказі, зменшенню міжнародної напруженості та підвищенню взаємної довіри між ворогуючими сторонами.

РПЦ у своїй миротворчій місії неодноразово надавала і посередницьку допомогу і посприяла представникам християнських міжнародних організацій і благодійних фондів побувати у зруйнованих містах і селах Південноосетинської республіки, оцінити наслідки військових дій. Так, завдяки сприянню Відділу зовнішніх церковних зв'язків Московського патріархату, восени 2008 року Південну Осетію відвідали представники Всесвітньої ради церков, Конференції європейських церков, Норвезької церковної допомоги й Угорської міжцерковної допомоги [10].

Сьогодні Московський патріархат вітає підписання всіма сторонами конфлікту у Південній Осетії й Абхазії юридично зобов'язуючої угоди про незастосування військової сили і погроз військових дій у регіоні.

Необхідно також зазначити, що діяльність РПЦ у російсько-грузинському конфлікті якнайяскравіше засвідчила місце православ'я як зовнішньополітичного інструменту Кремля. Чудовим прикладом цього є крок митрополита Кирила, що на той час очолював Відділ зовнішніх церковних зв'язків МП, який особисто сприяв відвіданню 15 серпня 2008 р. Предстоятелем

Грузинської церкви Ілією II міста Горі, в якому на той момент знаходилися російські військовослужбовці. Патріарх Ілля навч повинен був переконатися, що грузинські «тенденційні» ЗМІ поширюють неправдиві відомості про руйнування міста і важке гуманітарне положення городян, що «не відповідає дійсному стану речей» [11]. Отже, у даному питанні РПЦ виступала не стільки миротворцем, скільки інформаційним та ідеологічним інструментом Російської Федерації.

В останні роки досить активно МП взялася за умиротворення Молдавії та Придністров'я, що, на нашу думку, пов'язано з обранням у 2009 р. нового патріарха, який не приховує своїх зусиль з активізації діяльності РПЦ на пострадянському просторі як у духовному, так і політичному розрізі. Так вже у березні 2009 р. патріарх Кирил прийняв у своїй резиденції у Москві президента Республіки Молдова Володимира Вороніна. Зустрічі молдавського лідера і Патріарха передували переговори глав Росії, Молдови і Придністров'я щодо врегулювання придністровсько-молдавського конфлікту.

Темою бесіди також стало примирення Молдавії і Придністров'я. Патріарх позначив свою позицію: РПЦ повинна взяти участь у миротворчому процесі. «Церква завжди виступала за мирне вирішення цього складного питання», – заявив патріарх Кирил. Причиною цього є те, що протистояння самопроголошеної Придністровської республіки і Молдавії тільки послаблює позиції РПЦ [12]. Примирення двох частин країни необхідно, навіть якщо доведеться поступитися деякими інтересами Тирасполя. Придністров'я, що існує в умовах ізоляції, так чи інакше змушене орієнтуватися на політичну підтримку Москви, а значить, і в церковних справах у будь-якому випадку буде залишатися вірним союзником Московського патріархату. Таким чином РПЦ переслідує у даному випадку перш за все свої, церковні інтереси.

У квітні 2012 р. відбулася також зустріч патріарха з президентом Придністров'я Євгеном Шевчуком. Предстоятель зокрема зазначив, що «Руська православна церква... націлена на те, щоб долалися людські розділення, щоб знижувався рівень конфронтації, щоб люди жили у мирі, щоб поважалися релігійні традиції». У свою чергу президент ПМР запевнив патріарха, що керівництво республіки робить певні зусилля по зниженню напруженості у відносинах між Тирасполем і Кишиневом, і підкреслив, що вагому роль у процесі врегулювання відіграє Православна церква, яка об'єднує мешканців двох берегів Дністра [13].

Про зацікавленість РПЦ у вирішенні придністровського конфлікту свідчить і активізація співробітництва патріархії з місією ОБСЄ у Молдові, а також організація Молдавською православною церквою Московського патріархату спільного візиту прем'єр-міністра Молдови Влада Філата і придністровського лідера Євгена Шевчука на гору Афон у Греції [14].

Виходячи з вищевикладеного можна стверджувати, що в останнє десятиліття зовнішньополітична активність РПЦ на пострадянському просторі, у тому числі й у сфері миротворчості, однозначно зростає. Це пов'язано, на нашу думку, з двома основними чинниками: посиленням позицій російського православ'я у світі і зміцненням державності й авторитету у міжнародних відносинах Російської Федерації.

На підставі проведеного дослідження з'являється можливість говорити про те, що РПЦ на початку XXI століття активно бере участь у зовнішньополітичній діяльності Російської Федерації, тим самим поглиблюючи участь Росії у процесах глобалізації та посилення позицій на просторах СНД, але паралельно добиваючись власних цілей на даній території незалежно від зацікавленості у них держави. При цьому Руська православна церква і держава можуть проводити перехресний зовнішньополітичний курс, що пов'язано з наявністю у них спільних інтересів

(гуманітарних, територіальних, культурних, безпеки і т. п.). На сучасному етапі з'явилася тенденція до взаємовигідного залучення церкви і держави у вирішення зовнішньополітичних питань.

Досвід миротворчої діяльності Руської православної церкви на пострадянському просторі підтверджує, що РПЦ діє в умовах глобалізації як важливий актор сучасних міжнародних відносин, діючий з урахуванням головних напрямів і пріоритетів зовнішньої політики Російської держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кирилл (Гундяев), митрополит. Религия и дипломатия. Взаимодействие ОВЦС Московского Патриархата с Министерством иностранных дел России // Журнал Московской Патриархии. – 2001. – № 7. – С. 56–61.
2. Церпицкая О. Л. Международная деятельность Русской Православной Церкви в контексте внешней политики Российской Федерации в условиях глобализации : автореф. ... к.полит.н. – СПб., 2003; Петлюченко В. Православная церковь и внешняя политика // Международная жизнь. – 1992. – № 3. – С. 73–82; На службе Церкви. К 65-летию Отдела внешних церковных связей Московского Патриархата. – М. : Изд-во МП, 2011.
3. Силантьев Р. Религиозный фактор во внешнеполитических конфликтах на Кавказе / Роман Силантьев // Религия и конфликт. Сборник статей / Под ред. А. Малашенко, С. Филатова. – М. : РОССПЭН – Российская политическая энциклопедия, 2007. – С. 130–150; Звонарев С. Миротворческие усилия Русской Православной Церкви по урегулированию военного конфликта в Южной Осетии и действия по преодолению его последствий / Сергей Звонарев [Электронный ресурс] // Богослов.ru. Научный богословский портал. – Режим доступа : <http://www.bogoslov.ru/text/498834.html>.
4. Кирилл, митрополит Смоленский и Калининградский. Религия и дипломатия // Церковь и время: научно-богословский и церковно-общественный журнал. – 2001. – № 3 (16). – С. 81.
5. Силантьев Р. Указ. работа. – С. 134–135.
6. РПЦ продолжит усилия по урегулированию проблем Нагорного Карабаха [Электронный ресурс] // РИА НОВОСТИ. – Режим доступа : <http://ria.ru/religion/20100318/215171285.html>.
7. Кирилл, митрополит Смоленский и Калининградский. Из истории ОВЦС. Доклад митрополита Смоленского и Калининградского Кирилла на Торжественном акте, посвященном 50-летию ОВЦС МП [Электронный ресурс] // Русская православная церковь. Архив официального сайта Московского патриархата. – Режим доступа : <http://www.mospat.ru/archive/nr104044.htm>.
8. Кирилл, митрополит Смоленский и Калининградский. К 55-летию Отдела внешних церковных связей Московского патриархата // Церковь и время: научно-богословский и церковно-общественный журнал. – 2001. – № 3 (16). – С. 62.
9. Кирилл, митрополит Смоленский и Калининградский. Религия и дипломатия // Церковь и время: научно-богословский и церковно-общественный журнал. – 2001. – № 3 (16). – С. 81.
10. Звонарев С. Указ. работа.
11. Ibidem.
12. В религии: РПЦ мирит Молдавию и Приднестровье [Электронный ресурс] // Независимая газета. – 2009. – 23 марта. – Режим доступа : http://www.ng.ru/week/2009-03-23/8_religion.html.
13. Состоялась встреча Святейшего Патриарха Кирилла с президентом Приднестровья Евгением Шевчуком [Электронный ресурс] // Русская православная церковь. Официальный сайт Московской Патриархии. – Режим доступа : <http://www.patriarchia.ru/db/text/2136424.html>.
14. РПЦ поможет ОБСЕ объединить Молдову и Приднестровье [Электронный ресурс] // Dniester: news&comments. Официальный сайт. – Режим доступа : <http://dniester.ru/node/7248>.

Рецензенти: Шкляж Й. М., д.і.н., проф.;
Шевчук О. В., д.політ.н., проф.

© Тригуб О. П., 2012

Дата надходження статті до редколегії 12.11.2012 р.

ТРИГУБ Олександр Петрович – доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Коло наукових інтересів: історія Російської православної церкви в Україні XVIII–XX ст., православна церква в міжнародних відносинах сучасності, краєзнавство.